

האם ויתר צה"ל על התמרון?

מן המעט שפורסם על התוכניות של צה"ל לבניין הכוח - "תעוזה" ו"צה"ל 2025" - עולה שיש בהן דגש על תחומי המודיעין, הסייבר והאש. הסכנה היא שמתכנני המערכה כיום יסיקו מכך - באופן שגוי - שצה"ל בעצם החליט לוותר על מרכיב התמרון

שהחזון "צה"ל 2025" עלול להקרין גם על הטווח הקצר יותר פותחות פתח מסוכן לאי-הבנה של מסרים ושל רמזים הטמונים בשני המסמכים האלה (או שחושבים בטעות שהם טמונים באותם המסמכים). על רקע התר"ש ו"צה"ל 2025" חייב הפיקוד הבכיר לוודא שהוא משדר מסר ברור ומתוכנן לאלפי הקצינים הנערכים למלחמה הבאה.

"צה"ל 2025" העוסק בכיוונים לעשור הבא. "צה"ל 2025" אינו מיועד להיות קונקרטי ברמה של דוקטרינה או של תפיסה מבצעית ואינו מיועד להסדיר את הלחימה של צה"ל בשנים הקרובות. עם זאת הוא עשוי לרמוז על רוח המפקד - גם בהווה. העובדה שהתר"ש מספק רמזים גם לתפיסת הפעלת כוח אך אינו מסדיר אותה, והעובדה

מבוא

תוכנית "תעוזה" לבניין הכוח בחמש השנים הבאות אינה רק מסמך הצטיידות; היא מרמזת על הדרך שבה הפיקוד הבכיר תופס את המלחמה הבאה, לרבות בהיבטים של הפעלת הכוח, של התכנון המערכתי והמבצעי ושל האימונים הנדרשים. לצד התוכנית הרב-שנתית (תר"ש) גובש חזון

כוחות צה"ל באימון משולב, פברואר 2012 | כיום מתפתחת תורה שבעל פה, שלפיה "תעוזה" ו"צה"ל 2025" מבשרים את קץ התמרון. אולם התמרון חיוני להכרעת מערכות, והוא מרכיב יסוד במעמדה האסטרטגי והמדיני של ישראל

סא"ל רון טירה
איש עסקים וחוקר בתחומי צבא וביטחון.
משרת במילואים במחלקת תכנון המערכה
של חיל האוויר

אסור לפיקוד הבכיר לאפשר התפתחות תורה שבעל פה בנוגע להשלכות ההצטיידות על תפיסת הפעלת הכוח ועל תוכנית המלחמה, ואסור לשמור את המידע על התר"ש במעגל מצומצם שיותר רבים בערפל בנוגע לכוונות הפיקוד הבכיר

האתגר הופך חיוני עוד יותר כשהפיקוד הבכיר שואף להשיג בסופו של דבר איזון בין מרכיבים, אך כיום מרכיב מסוים חסר. נניח שהפיקוד הבכיר שואף להשיג איזון בין A לבין B, אך כיום יש בצה"ל A, ואין B. מטבע הדברים, בשלב הביניים ימוקדו מאמצי ההצטיידות ב-B (ולצידם גם מאמצי האיוש וכוח האדם, פיתוח תורות הלחימה ומאמצי הניהול). הדבר הזה עלול ליצור את הרושם שהפיקוד הבכיר מעוניין בעיקר ב-B, ואפשר שזנח את A. לכן במצב כזה חייב הפיקוד הבכיר להבהיר לכל הקהילות הרלוונטיות שהמיקוד ב-B הוא שלב ביניים הנובע מחסרונו בסד"כ, אך הפיקוד העליון שואף להגיע לאיזון בין A ל-B. אתגר דומה מציב גם חזון "צה"ל 2025". החזון עוסק בעתיד הרחוק ומדגיש מטבע הדברים את החסר (אינו מתמקד בקיים). לכן, בעוד ש"צה"ל 2025" הוא מסמך חשוב לטווח הארוך, הוא כלל אינו מיועד להכווין את הפעלת הכוח במלחמה שעלולה לפרוץ ב-2014 או ב-2015.

כיבוש שטח מאפשר שינוי כפוי במציאות הפיזית בשטח הכבוש, בעוד שבמקרים רבים האש יוצרת רק לחץ, מנופים ושכנוע אליים

אך הסכנה היא שרוח המפקד של "צה"ל 2025" תניע את מאות הקצינים העוסקים בפועל בתכנונה ובניהולה של המערכת הצה"לית לנסות לעצב - ולו חלקית - מערכת ב-2014 באמצעות יכולות של 2014, אך לפי לפי רוח 2025.

על הפיקוד הבכיר לוודא שלא תתפתח תורה שבעל פה בנוגע לתפיסת הפעלת הכוח - תורה שהפיקוד הבכיר לא התכוון לה, בוודאי ככל שמדובר בהפעלת הכוח בשנים הקרובות. ואכן כיום מתפתחת תורה שבעל פה, שלפיה "תעוזה" ו"צה"ל 2025" מבשרים את קץ התמרון. אולם התמרון חיוני להכרעת מערכות, והוא מרכיב יסוד במעמדה האסטרטגי והמדיני של ישראל. יכולת התמרון מתחזקת הסכמי שלום קיימים ועתידיים ומספקת מענה משלים בשלל מצבים אפשריים שבהם המענה המבוסס על אש יהיה פחות יעיל. לכן על הפיקוד הבכיר לגדוע את התפתחות התורה שבעל פה על קץ התמרון.

מה אפשר ללמוד מהתר"ש ומ"צה"ל 2025 על הפעלת הכוח בטווח הקצר

לכאורה עוסק התר"ש רק בהיבטים של בניין הכוח, ובעיקר בפן ההצטיידות. אך קשה להפריד בין הצטיידות לבין אימונים, תפיסות של הפעלת הכוח ותכנונים מערכתיים ומבצעיים למלחמה הבאה. עולמות התוכן האלה אומנם שונים, אך הם חבוקים זה בזה: הם מייצגים פנים שונות של אותו רעיון יסוד. לכן כאשר הפיקוד הבכיר קובע את התר"ש, הרי שבין אם ירצה בכך ובין אם לאו, הוא מפזר רמזים בנוגע לתפיסתו הרחבה יותר את היערכות למלחמה הבאה.

הואיל ומי שעוסק בפועל באפיון האימונים, בפיתוח דוקטרינת הלחימה ובעריכת תוכניות המלחמה הוא קהילה גדולה של מאות קצינים, הרי שקיימת חשיבות עליונה לדרך שבה הם תופסים את המסרים שבתר"ש. אם אותם מאות קצינים יבינו (בצדק או לא בצדק) שהתר"ש רומז על דרך מסוימת, ישפיע הדבר על היערכות צה"ל למלחמה הבאה ועל האופן שהוא יופעל בה - גם אם הפיקוד הבכיר לא התכוון לכך.

לכן חייב הפיקוד הבכיר להיות ברור ושקוף במסריו לאותה קהילה גדולה של קצינים. אסור לפיקוד הבכיר לאפשר התפתחות תורה שבעל פה בנוגע להשלכות ההצטיידות על תפיסת הפעלת הכוח ועל תוכנית המלחמה, ואסור לשמור את המידע על התר"ש במעגל מצומצם שיותר רבים בערפל בנוגע לכוונות הפיקוד הבכיר. רעיונות היסוד צריכים להיות שקופים וברורים לקהילות האמונות על יישומם.

מהי רוח המפקד?

המידע שהותר לפרסום בנוגע לתכנים של תר"ש "תעוזה" ושל "צה"ל 2025" הוא מצומצם יחסית. אך מה שנתפס כרוח המפקד (בצדק או בטעות) בהחלט מהדהד במסדרונות של מערכת הביטחון. המסרים מועברים בשיחות לא פורמליות ובכלי התקשורת האזרחיים. יש להניח שמעט מאוד קצינים קראו לעומק את התר"ש או את "צה"ל 2025", אך קצינים רבים חשופים לפרסומים כמו זה:

הרמטכ"ל מדבר על שינוי בתפיסת הפעלה תוך הישענות על התחומים שבהם חלו שיפורים גדולים ביכולת של צה"ל ובעיקר על השילוב ביניהם. בתמצית, הכוונה היא לחיל האוויר, למודיעין, למערך האש ולפעילות הסייבר...

הצבא מבליט, כמובן, גם את מחויבותו לשמור על יכולת התמרון היבשתי (הפעלת כוחות חי"ר ושריון בהתקפה), אבל זו הנקודה שבה מתעוררים סימני השאלה. ראשית, משום שהעשור האחרון הבליט עד כמה חרדות ההנהגה הפוליטית ודעת הקהל מנפילת חיילים במהלך קרקעי ועד כמה הן מעדיפות מלחמה קצרה ו"נקייה" לכאורה מן האוויר. שנית, משום שיחידות צבא היבשה מתוכננות לספוג את מרב הקיצוץ...¹

או לניתוחים תקשורתיים כאלה:

המהלכים האחרונים... ממשיכים מדיניות... שתוצאתה היא ניוון כוחות היבשה של צה"ל וביטולה המעשי של האפשרות להפעיל תמרון קרקעי - תנועה מסיבית של כוחות יבשה להתמודדות עם האויב ולהשתלטות זמנית על שטח - כאמצעי הכרעה במלחמה... צבא היבשה הולך ונעלם מסל הכלים שעומד לרשות הדרג המדיני במקרה של מלחמה...²

האם הניתוח הזה, שמתיימר לשקף את דעת הרמטכ"ל, אכן משקף את דעתו? האם הרמטכ"ל מעוניין שניתוחים כמו זה יובאו בחשבון על ידי מי שתפקידו הוא לשמור על הכשירות של אוגדות המילואים? האם הוא מעוניין שמסרים כמו זה יהדהדו במוחותיהם של מי שאחראים למצב הימ"חים? והאם הרמטכ"ל מעוניין שהניתוחים האלה יהפכו לתורה שבעל פה בקרב הקהילה האמונה על הכנת תוכניות המלחמה? כלומר, שהתמרון יהיה אולי מרכיב משני בתוכנית המלחמה, אך

המהלך העיקרי יהיה באש? השאלות מתחדדות עוד יותר כשנכנס לתמונה גורם הזמן: האם הרמטכ"ל מעוניין שהרוח של חזון "צה"ל 2025" תשפיע על מי שמתכנן את המערכה שאולי תנוהל ב-2015 ועל ידי מי שמאמן את לוחמיה, יפעיל אותה ויתמוך בה? האם המשמעות של רוח המפקד היא שיש לשאוף ליישם ב-2015 - במידת האפשר - מלחמה שקווי הפעולה העיקריים שלה אינם התמרון היבשתי, אלא הפעלת כטב"מים, סייבר ואש מנגד?

המציאות שבה יש המחפשים בתוכנית לבניין הכוח ובחזון רמזים למגמות של הפעלת הכוח אינה בריאה. לכן על הפיקוד הבכיר להיות חד וברור במסריו ולהעבירם בכתב. על הפיקוד הבכיר לשתף במסריו את כל הקהילות הרלוונטיות להיערכות למלחמה ולהימנע ככל הניתן מקיומם של מעגלי מידע שונים בקרב אלה שהמידע רלוונטי לעבודתם.

צה"ל הגיע למלחמת יום הכיפורים עם תפיסת קרב יבשה חד-ממדית הבנויה סביב השריון. בעקבות לקחי המלחמה התפתחה תפיסת קרב יבשה המשלבת שריון עם חי"ר, ארטילריה והנדסה ובהשתתפות חיל האוויר

מורכבות המסר המאוזן

יש להניח שהפיקוד הבכיר חותר לאיזון בין מרכיבי העוצמה השונים. צה"ל הגיע למלחמת יום הכיפורים עם תפיסת קרב יבשה חד-ממדית הבנויה סביב השריון. בעקבות לקחי המלחמה התפתחה תפיסת קרב יבשה המשלבת שריון עם חי"ר, ארטילריה והנדסה ובהשתתפות חיל האוויר. יש להניח שהכוונה העתידית המשתקפת בתר"ש ובחזון היא להמשיך ולהעשיר את התמרון היבשתי. ההשקעה במודיעין גם תחזק את תמונת האיומים והמטרות הסובבת את התמרון וגם תיהנה מכך שהתמרון עצמו גורם לאויב להיחשף, להתקבץ ולהפוך למטרות. האש המדויקת מאפשרת לתמרון לטפל בעומק מרחב ההתעניינות - לאמנע כוחות אויב מתקדמים או להכין באש את המרחבים המתוכננים לתמרון בהמשך.

הלוחמה הרשתית משפרת את שליטת המפקד בכוחות המתמרנים ואת החיבור המיידי של

המודיעין עם הצרכנים הרלוונטיים. מיגון אקטיבי לרק"ם (כמו מעיל רוח) מגדיל את שרידותו ומאפשר להאיץ את קצב התמרון, ואילו מערכות כמו כיפת ברזל ושרביט קסמים עשויות לספק זמן חיוני ולגונן על התארגנות התמרון בימ"חים ובשטחי הכינוס.

יש להניח שעוצבה מתמרנת, שהיא עשירה בטכנולוגיה אך מאוזנת כמתואר לעיל, יעילה לאין ערוך יותר מסד"כ גדול יותר הבנוי סביב טנקים ונגמ"שים מהדורות הקודמים. לכן ייתכן שהתפיסה הנכונה יותר היא לראות במרכיבי הכוח השונים מכלול שיוצר סינרגיה ולא גורמים נפרדים שמתחרים זה בזה. המודיעין, האש וההגנה האקטיבית אינם בהכרח יריבו של התמרון בתחרות על המשאבים אלא גורמים שיכולים לייעל אותו. האיזון חיוני גם לשם קיומה של תוכנית ב' (Plan B). הניסיון הצבאי מלמד פעם אחר פעם כי מי שנערך למלחמה על פי תפיסה מסוימת עלול להיקלע למלחמה ששונה מזו שלה התכוון. לכן בניין הכוח חייב להיות מאוזן כך שיתן מענה גם למלחמה ששונה מזו שלה התכוונו. יתר על כן, כוח חד-ממדי מאפשר לאויב לעצב מלחמה המתרחשת ב"שטח המת" של הכוח החד-ממדי, והוא במידה רבה מנוטרל מלכתחילה מעצם מתאר המערכה שעיצב היריב.³

התפיסה הנכונה יותר היא לראות במרכיבי הכוח השונים מכלול שיוצר סינרגיה ולא גורמים נפרדים שמתחרים זה בזה

המרכיבים החדשניים ב"צה"ל 2025" ובתר"ש הם מרשימים, אבל יש להבין שאם הם עומדים בפני עצמם, הם חשופים למגבלות רבות ושונות. אי-יותור על יכולת התמרון מגן למעשה על צה"ל מפני המגבלות האלה, ולכן מלכתחילה לא היה בכוונת הפיקוד העליון לוותר על התמרון. כך, למשל, כוח אווירי תלוי בתנאי מזג האוויר ובבסיסים קרקעיים שחשופים לאש טילים, לוחמה רשתית חשופה ללוחמת-נגד בתחום הזה.

השאלות הקשות

ברובד עמוק יותר מתעוררות שתי שאלות כבדות משקל. הראשונה היא מהם איומי

היחוס ותרחישי היחוס שאליהם נבנה צה"ל, ומהם ההישגים הנדרשים מצה"ל. מההישג הנדרש ניתן ללמוד על היכולות הנדרשות, ומהן נלמד על פערים הדורשים השלמה בבניין הכוח. מתפיסת הפעלת הכוח נגזרים צורכי בניין הכוח, ולא להיפך. אך הממשלה לא הגדירה את ההישג הנדרש מצה"ל (ואת ההישג שאינו נדרש מצה"ל), ואיום היחוס לא נבחן מחדש די הצורך מאז תר"ש "חלמיש". רק על רקע אבני יסוד המאורגנות נכון היררכית ניתן לבחון את המענה במלואו. קצרה היריעה מלקיים דיון מלא בשאלות האלה במאמר הזה, ואסתפק בהצעה של יכולות ליבה שצה"ל חייב, לטעמי, לקיים:

1. בלימת מתקפה יבשתית נרחבת והשמדת מרב הכוח התוקף בשטח.
2. תמרון קרקעי לעומק שטח מדינה גובלת ואיום קרקעי על נכסי ליבה אסטרטגיים.
3. ניהול מערכה נרחבת באש בעומק שטחה של מדינה גובלת.
4. ניהול זירת מבצעים קרקעית בעומק שטחה של מדינה גובלת.
5. ניהול מערכה מוגבלת אך מתמשכת ועתירת אפקטים תפקודיים נגד מדינה שאינה גובלת עם ישראל.
6. כיבוש איר"ש, עזה או מרחבים סמוכים מעבר לגבול, טיהורם והסרת האיום מהם.
7. מניעת נזק אסטרטגי לישראל ושמירה על רציפות תפקודית במערכים חיוניים צבאיים ואזרחיים מפני איומי אש, כטב"מים, אב"ך וסייבר.

מיותר לציין שיש לשקלל בין סבירות האיום לבין חומרתו. יש לבנות את צה"ל לאיום החמור יותר, ואסור לבנות את צה"ל למלחמה רק בחזבאללה או באויב חלש ממנו.

השאלה הכבדה השנייה היא משמעותו ועתידו של התמרון היבשתי. הפיקוד הבכיר שב ומדגיש שאין בכוונתו לוותר על התמרון היבשתי, אך משום מה, חרף האמירה הזאת, מתפתחת תורה שבעל פה שלפיה הרמזים הטמונים בתר"ש וב"צה"ל 2025" מלמדים שאופציית התמרון הקרקעי כבר אינה נחשבת למהלך העיקרי. על הפיקוד הבכיר לגדוע את התפתחותה של התורה הזאת שבעל פה.

חיוני להדגיש את החשיבות האסטרטגית והמדינית של התמרון.⁴ כיבוש שטח מאפשר שינוי כפוי במציאות הפיזית בשטח הכבוש,

מערכת שרביט קסמים. מסוגלת ליירט רקטות לטווח של עד 75 ק"מ | מערכות כמו כיפת ברזל ושרביט קסמים עשויות לספק זמן חיוני ולגונן על התארגנות התמרון בימ"חים ובשטחי הכינוס

הצליחה לכבוש את דרום לבנון ב-2006. ישראל נחשבת למעצמה אזורית ולבעלת ברית ערכית, בין היתר, בשל ההערכה שהיא מסוגלת להוציא לפועל תמרון מסיבי לעומק שטחן של מדיניות באזור. היכולת הזאת גם מתחזקת ומעצימה הסכמי שלום קיימים ועתידיים. בלי יכולת תמרון יקטן ערכה הבינ-לאומי והאזורי של ישראל, ותפחת יכולתה לתמרץ את המשך הקיום של הסכמי השלום. אין בכלל ספק שהפיקוד הבכיר מודע לשיקולים האלה, אך עליו לומר אותם בקול רם וברור.

הערות

1. עמוס הראל, "הקיצוץ בתקציב הביטחון: הסיכון המחושב של המטכ"ל, הארץ, 11 ביולי 2013. ראו גם עמיר רפפורט, "צה"ל 2025, כך זה ייראה", מעריב, 20 ביולי 2013
2. עמוס הראל, "צייקו תמיר חושב שתוכנית נגץ עלולה להוביל לאסון", הארץ, 18 ביולי 2013
3. רון טירה, המאבק על טבע המלחמה, המכון למחקרי ביטחון לאומי, מזכר 96, ספטמבר 2008, עמ' 87-97
4. להרחבה ראו: רון טירה, המערכה באש מנגד ומכשולותיה, המכון למחקרי ביטחון לאומי, מזכר 89, מרס 2007

את יעדי מדיניותה. מדינה שבסל כליה חסרים תמרון משמעותי וכיבוש שטחים, היא מדינה שיכולתה לממש את מדיניותה פחותה יותר. היא עוברת לנקודת עבודה חדשה, נחותה, בהיבטים של אסטרטגיה ושל מדיניות.

מדינה המסוגלת לתמרן ולכבוש שטחים נהנית גם ממעמד בין-לאומי מתאים. ישראל עוררה התעניינות בקרב המעצמות רק בעקבות כיבוש סיני ב-1956, והפכה לשותפה אסטרטגית רבת ערך רק לאחר כיבוש השטחים הנרחב ב-1967

מדינה המסוגלת לתמרן ולכבוש שטחים נהנית גם ממעמד בין-לאומי מתאים. ישראל עוררה התעניינות בקרב המעצמות רק בעקבות כיבוש סיני ב-1956, והפכה לשותפה אסטרטגית רבת ערך רק לאחר כיבוש השטחים הנרחב ב-1967. ערכה של ישראל בעיני ושינגטון נפגע כשלא

בעוד שבמקרים רבים האש יוצרת רק לחץ, מנופים ושכנוע אלים. באותם המקרים האויב הוא זה שיחליט אם להיכנע ללחץ ולמנופים, כיצד ומתי. כלומר, בעוד שכיבוש השטח מאפשר את השגת ההישג הנדרש במישרין ובאופן חד-צדדי, דרכה של האש להישג הנדרש עוברת דרך הניסיון להשפיע על רצונו של האויב לשנות את התנהגותו.

סיכום: המשקל הסגולי המדיני של התמרון

המלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים, ולמדיניות עניין רחב יותר מ"סתם" שמירה על הגבולות או השמדת מטרות. מי שרואה בצבא לא יותר מאשר "משמר גבול חזק" או אמצעי להשמדת רשימה של מטרות מפספס את עומקן ואת רוחבן הן של המדיניות והן של המלחמה. רוחבו של סל היכולות הצבאיות, גם אם אינן מוצאות מהכוח אל הפועל, משפיע על יכולתה של מדינה לממש